

KAI KURIE PRIESAIKOS TEISINIO INSTITUTO ISTORINIAI ASPEKTAI
LIETUVOJE IKI XVIII AMŽIAUS

Audrius Skaistys *

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 8 699 77888
Elektroninis paštas auskai@lrs.lt

Pateikta 2007 m. rugpjūčio 25 d., parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 29 d.

Santrauka. Straipsnyje apžvelgiama priesaikos instituto kilmė, praeitis, funkcijos, rūšys ir raida Lietuvoje, šio instituto reikšmės ir vaidmens kitimo prielaidos Lietuvos istorijos vingiuose.

Priesaikos teisinio instituto atsiradimas, stiprėjimas, nykimas ir atgimimas nagrinėjamas Lietuvos istorinės raidos etapų ir kitų valstybių – Lenkijos, Rusijos, Vokietijos – įtakos Lietuvai kontekste.

Straipsnyje, kiek leidžia nagrinėti šaltiniai, stengiamasi chronologiškai apžvelgti feodalinės (absoliutinės monarchijos, konstitucinės monarchijos) ir aristokratinės respublikos epochų laikotarpiams priskirtinų priesaikų rūšis ir tekstus, priesaikų davimo priežastis ir ceremonijas, religijos reikšmę joms.

Straipsnyje nevienodai dėmesio skiriama skirtingų epochų priesaikoms. Tai lėmė gana skurdus rašytinių šaltinių palikimas tam tikrais Lietuvos istorijos laikotarpiais ir ši institutą tiesiogiai tyrusių mokslininkų negausumas. Dėl šios priežasties sunku išsamiai aptarti priesaikos, kaip atskiro juridinio instituto, kilmę, raidą ir reikšmę Lietuvos paprotinėje, o vėliau ir rašytinėje teisėje. Straipsnyje taip pat apžvelgiama melagingų priesaikų teisinių, politinių, socialinių ir kitokių padarinių raida.

Pagrindinės sąvokos: priesaikos juridinis institutas, pasižadėjimas, įrodymas, priesaikos formulė, priesaikos davimo ceremonija.

„Priesaika – tai geranoriška savo paties sąžinės auka“.

Teodoras Narbutas (1784–1864)

IVADAS

1992 m. priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje teigiama: „Lietuvių tauta – prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę – jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis (...)“ [1, p. 5]. Tai netiesioginė nuoroda teisės tyrinėtojams, vartotojams ir kūrėjams atsižvelgti į mūsų turtingą teisinės minties palikimą ir paskata toliau plėtoti teises priemones, reguliuojančias visuomeninius santykius. Minėta citata iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos lietuvių tauta lyg ir teigia, kad būtina tirti savo valstybės teisės ir atskirų teisinių institutų istorinę raidą ir tokio tyrimo tikslas yra šiuolaikinės teisės pagrindas – per amžius išlikusios laiko patikrintos

teisės reikšimosi formos. Nepelnytai iš visuomeninių santykių pašalintas priesaikos institutas šiuo metu iš naujo atranda deramą vietą Lietuvos teisės aktuose.

Istoriškai Lietuvos teisė keitėsi iš esmės natūraliu – evoliuciniu keliu, tačiau to negalima pasakyti apie visuomeninių santykių, susijusių su priesaikos institutu, vystymąsi. Iš šiam tyrimui naudotos literatūros (jos sąrašas pateikiamas straipsnio pabaigoje) galime daryti išvadą, kad priesaika lietuvių tautoje buvo įgavusi didelę reikšmę, visuotinį paplitimą ir naudojama visais straipsnyje aptariamais Lietuvos gyvavimo laikotarpiais. Sovietinės okupacijos metais (1940–1990 m.) priesaikos institutas praktiškai buvo eliminuotas iš visų gyvenimo sričių, išskyrus karinę. Sovietmečiu buvo naudojama tik kario priesaika, kurią turėjo duoti ir lietuviai, tarnavę okupacinėje kariuomenėje. Ne vienas lietuvis, atsisakęs duoti tokią priesaiką, buvo represuotas. Su sovietiniais okupantais kovoję Lietuvos partizanai, kurių vadovybė

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros doktorantas.

pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus [2] buvo legiti-
miška Lietuvos valdžia, ir toliau taikė priesaikos
institutą.

Šio tyrimo tikslas – atskleisti priesaikos instituto
atsiradimo Lietuvoje aplinkybes, jos reikšmės stiprėji-
mą, nykimą ir atgimimo prielaidas, priesaikos paplitimo
ir prestižo skirtingų epochų visuomenėse klausimą. Tai-
kant istorinį, stebėjimo, semantinį, loginį ir lyginamąjį
analizės metodus straipsnyje nagrinėjami istorijos, teisės
istorijos ir lituanistikos mokslų šaltiniai kaip pagrindas
nagrinėjant vieną iš savarankiškų teisės institutų – prie-
saiką. Atitinkamai nagrinėjant priesaikas, jų tekstus ga-
lima spręsti apie jos naudojimo metu buvusią valstybės
santvarką, visuomenėje vyravusią vertybių sistemą,
valstybės istorinės raidos etapą, taip pat konkretų laiko-
tarpį arba to laikotarpio svarbiausius įvykius.

Šis tyrimas taip pat yra ir bandymas patikrinti hipo-
tezę, kad iki pirmosios Lietuvos valstybės (Žečpospoli-
tos) okupacijos – 1795 m. Lietuvoje priesaikos formulė-
se nebuvo laisvės ir nepriklausomybės motyvo, jis atsi-
rado vėliau, kai šios dvi vertybės buvo prarastos.

Tyrimui naudoti rašytiniai duomenys yra fragmen-
tiški ir nedaug tepasakantys. Rengiant šį straipsnį buvo
remiamasi Lietuvos ir užsienio teisininkų, istorikų ir
kalbininkų – R. C. Rowell'o, A. Bumblausko, V. Rau-
deliūno, A. Baliulio, R. Firkovičiaus, K. Avižonio, J.
Jurginio, K. Jablonskio, D. Barono, L. Jovaišos, A. Ma-
siulio, B. Masiulio, Z. Ivinskio ir kitų mokslininkų dar-
bais.

PRIESAIKOS INSTITUTO KILMĖS PROBLEMA

Priesaika yra iškilmingas pažadas, ką nors padaryti
(nepadaryti), arba patvirtinimas to, kas pasakyta, pada-
ryta (nepadaryta). Priesaikos kilmė gana įvairiai inter-
pretuojama. Jau ankstesnio tyrimo [3] metu nustatyta,
kad priesaikos atsiradimo šaltiniais laikytini šventi rei-
škiniai ir mistiniai dalykai – burtai, prietarai, prakeiks-
mai, tradicijos, tikėjimas, be to, priesaikose visada yra
žmogiškojo faktoriaus arba žmogaus santykio su aplinka
ar tam tikrais reiškiniais elementų, priesaikos institutas
turi paprotinį bei religinį pradus. Vienas iš labiausiai įti-
kimų priesaikos kaip ir prakeiksmo institutų šaltinių lai-
kytinas „tabu“ [iš polineziečių kalbos] institutas – pir-
mykščių tautų religinis draudimas (uždedamas kuriam
nors daiktui, veiksmui, žodžiui ir kt.), kurio pažeidimas
neva neišvengiamai sukeliąs antgamtinių jėgų bausmę –
ligą, mirtį ir kita.

Priesaikos kilmė susijusi su pirmykštės bendruo-
menės sankloda, su asmenybės kaip bendruomenės na-
rio individualiu vystymusi. Tabu institutas buvo naudo-
jamas gamtos jėgoms valdyti ir bendruomenės narių el-
gesį, jis pabrėždavo jų tarpusavio priklausomybę. Vė-
liau šį institutą keitė priesaikos institutas, perėmęs iš ta-
bu instituto jo savybes. Tokių priesaikos paskirties suvo-
kimą lėmė būtinybė reguliuoti žmonių elgesį ir taikyti šį
institutą tiek atskiram individui, tiek individų bendruo-
menei. Besikurianti valstybinė bendruomenė negalėjo
visiškai susitvarkyti su šia užduotimi, todėl kontrolės ir
valdymo funkcijos iš dalies susiejamos su religine są-

mone, kuri padeda užtikrinti priesaikos instituto veiks-
mingumą. Priesaika jau susiformuoja kaip asmens sub-
jektinis pasiryžimas veikti arba neveikti be išorinės
kontrolės ar skatinimo.

Tam, kad priesaika būtų galiojanti, ji turi būti atlik-
ta pagal tam tikras nustatytas taisykles. Pirmiausia, bū-
tinas atributas yra šventas daiktas, kurį liečiant (ant ku-
rio stovint) prisiekama. Senovės graikai, romėnai, žydai
kitos tautos, tarp jų ir lietuviai, tokiu šventu daiktu laikė
gyvulį (aviną, arklį, jautį ir kt.). Pavyzdžiui, sudarant
graikų (Kiro samdinių) ir barbarų sąjungos sutartį buvo
paaukoti jautis, šernas ir avinas.

Tokių priesaikos galiojimą sustiprinančių papročių
būta ir Lietuvos istorijoje. Lietuvos valdovai sudarinė-
dami taikos sutartis (taip pat ir nustatančias prekybos
bei kitas laisves) tų sutarčių laikymosi užtikrinimui
naudojo visoms sutartis pasirašančioms šalims priimtina-
s ir sutarties tikrumą įrodančias priesaikos davimo ce-
remonijas. „Kiekvienas turi prisiekti pagal savo įsitiki-
nimus, jeigu tik laikysis priesaikos, (...) todėl pagonys
aukodavo gyvulius (jaučius arba kiaules) ir pasitėpdavo
jų krauju. Taip buvo daroma Mindaugo ir Kęstučio lai-
kais. Gedimino laikais randame rašytas sutartis, lietuvių
patvirtintas antspaudais, kryžiaus bučiavimą pagal sta-
čiatikių paprotį ir pagoniškas priesaikas – 1338 m. visas
tris vienu metu“ [4, p. 34]. Tais metais sudarytoje taikos
sutartyje tarp Livonijos ir Lietuvos pažymėta, kad „ma-
gistro, žemės maršalo ir daugelio kitų kilmingųjų, taip
pat Rygos miesto tarybos sutikimu; jie tuo reikalu pabu-
čiavo kryžių; Lietuvos karalius, jo sūnų ir visų jo bajorų
sutikimu; jie tuo reikalu atliko savo šventąsias apeigas;
Polocko kunigaikščio ir miesto, Vitebsko kunigaikščio
ir Vitebsko miesto sutikimu; jie visi, patvirtindami mi-
nėtąją taikos sutartį, pabučiavo kryžių“ [4, p. 261].

Sudarant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio
ir Vengrijos karaliaus Liudviko I Didžiojo 1351 m. su-
tartį buvo paaukotas jautis [5, p. 48; 6, p. 32]. Krikščio-
nys prisiekdami tokiu daiktu laikė Bibliją (Evangeliją),
kryžių (bučiuodavo jį) tikėdami jų šventumu.

Kitos tautos priesaikoms naudojo buivolus, ožius,
šunis, paukščius... Bet jau antikos laikais priesaikų reto-
rikoje buvo naudojami ir daiktai arba jų savybės. Taip
fokiečiai, kai jį užkariavo persų karalius Kiras, palik-
dami savo miestą nuleido į jūrą geležies gabalą ir prisie-
kė negrįžti į Fokėją (Senovės Graikijos prekybinį mies-
tą) tol, „kol geležis neišplauks“. Panašų „iškilmingą pa-
reiškimą“ padarė ir Vladimiras Sviatoslavaitis iš Kijevo
sutartyje su bulgarais 985 m.: „tol nebus tarp mūsų tai-
kos, kol akmuo plauks, o mielės pradės skęsti“ [4, p.
35]. Mums žinomiausia yra Lietuvos didžiojo kuni-
gaikščio Gedimino retorinė priesaika, kai jis 1323 m.
gegužės mėn. savo laišku kvietė užsienio dvasininkus,
riterius, amatininkus, pirklus ir kt. atvykti į Lietuvą
(Vilnių): „Pirmiau geležis pavirs vašku, o vanduo į plie-
ną pasikeis, negu savo duotą žodį atšauksime“ [4, p.
59]. Kitame savo laiške, adresuotame dvasininkų vado-
vybei ir dvasininkams, Gediminas taip pat retoriškai tei-
gė: „šį raštą saugosime nepakeistą, nes mūsų žodis tvir-
tas kaip plienas“ [4, p. 63]. Kaip matome iš tuo pačiu
metu ir to paties Lietuvos valdovo parašytų laiškų, su

atsirandančia rašytine sutarčių forma pradeda keistis ir visuomenės sąmonėje išsiskaidyti žodinės sutarties formos reikšmė. Pamažu „lietuviai vis labiau ėmė pasitikėti raštiškais susitarimais negu žodine priesaika“ [4, p. 36] arba tiesiog rašytine tos priesaikos forma.

Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK) krikščionybė su savo priesaikų apeigomis atėjo iš dviejų skirtingų tradicijų. Šios kunigaikštystės rusiškos žemės krikščionybę priėmė jau X a. pabaigoje ir tada jose pradėjo veikti Rytų Bažnyčios pravoslaviškoji teisė, o Vakarų krikščionybė lietuviškose žemėse ėmė plisti nuo XIII a. vidurio. Lietuva 1387 metais priėmė krikščionybę, tačiau masiškai tauta krikštijosi XIV a. pabaigoje (aukštaičiai) ir XV amžiaus pradžioje (žemaičiai). Tada tuose kraštuose pradėjo veikti Vakarų Bažnyčios kano-nų teisė ir pagoniškoji priesaika perėjo į Bažnyčios priežiūrą, stebėjusią priesaikos atitiktį krikščioniškosioms dogmoms ir ceremonijoms. Bažnyčia prižiūrėjo, kad duodant priesaiką nebūtų šaukiamasi pagoniškųjų dievų ir būtų laikomasi nustatyto ritualo. Svarbiausiu priesaikos momentu tapo prisilietimas prie relikvijų (Biblijos, kryžiaus). Taip 1266 m. prisiekė į Pskovą pabėgęs Lietuvos kunigaikštis Daumantas. Lietuvoje jau 1387 m. suteikiant Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos privilegijas prisiekusieji bučiuodavo kryžių. Iš paskesnių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijų sužinome, kad prisiekiant buvo liečiama Evangelija [7, p. 7].

Todėl pirminės priesaikos, pagrįstos mitais, mistika, tradicijomis, papročiais, vėliau – išgalint krikščioniškajai pasaulėžiūrai ir rašytinei formai, tampa neatskiriama politinės valdžios įtvirtinimo atributu ir religiniu teisiniu institutu. Dar vėliau, kai religinė priesaikos dominantė praranda savo išskirtinį vaidmenį, – tampa vis labiau teisiniu institutu.

Jau susiformavęs priesaikos institutas apima ir jungia:

- a) prisiekiančias šalis;
- b) liudytojus (žmones, dievus, kuriems ar kurių akivaizdoje prisiekama);
- c) šventus daiktus arba tam tikras daiktų savybes;
- d) ritualą (ceremoniją);
- e) tekstą (turinį);
- f) taip pat nemaža reikšmė skiriama ir priesaikos davimo vietai.

Bet, matyt, svarbiausia yra tai, kad priesaika visada yra susijusi su nežemiška esybe arba tokios esybės savybių turėtoju. Dėl šio tyrimo pobūdžio priesaikos sudėtinės dalys išsamiau nebus nagrinėjamos – tai kito tyrimo dalykas.

PRIESAIKOS VIETA IKI XV AMŽIAUS PLEČIANTIS LIETUVOS VALSTYBEI

Rašytinių žinių apie Lietuvą iki XIV a. galima rasti tik jos kaimynų – Rusijos, Vokietijos, Lenkijos metraščiuose, kronikose ir kt., todėl sunkiausias šio darbo uždavinys yra surasti rašytiniuose šaltiniuose, o tuo labiau teisės šaltiniuose, užfiksuotas to laikotarpio priesaikas, jų davimo aplinkybes ir jas iširti. Daugiausia ko galima tikėtis, kad to laikotarpio priesaikos papročių pavidalu,

iš kartos į kartą perduodamos žodine – ritualine forma, pasiekė pirmuosius lietuviškus rašytinius šaltinius: Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškus (1322–1338 m.), Prūsų Teisyną (1340 m.), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos privilegiją (1387 m.), Kazimiero Teisyną (1468 m.), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metriką (XV–XVIII a.), Pirmąjį (1529 m.) Lietuvos Statutą, Antrąjį (1566 m.) Lietuvos Statutą ir Trečiąjį (1588 m.) Lietuvos Statutą. Taigi tik iš minėtų jau Lietuvoje surašytų dokumentų galime spręsti apie paprotines (pagoniškosios) teisės ir krikščioniškosios teisės Lietuvoje (LDK) susiliejamą ir bendrą veikimą. Kartu veikė ir tam tikri paprotiniai-teisiniai institutai. Vienas iš jų ir yra šio tyrimo objektas – priesaikos institutas.

Dėl rytinių žemių prijungimo XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje Lietuvos kunigaikštystė susiformavo į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Nuo pat susikūrimo LDK nebuvo vienalytis teritorinis darinys. Ją sudarė tokie didžiausi teritoriniai vienetai kaip Lietuva (Žemaitija, Aukštaitija) ir Gudija (dabartinės Baltarusijos, Rusijos žemės), o vėliau – Ukraina ir dalis Lenkijos bei Totorių chanatui priklausiusios teritorijos dalis. Nors tas žemes valdė Lietuvos kunigaikščiai ar jų vasalai, tai nereikšė, kad tiek istorinėje Lietuvoje, tiek prie jos prijungtose teritorijose buvo laikomasi tos pačios paprotinės teisės. Apie tai sužinome iš vėlesnių rašytinių šaltinių, pvz., Gedimino laiškų [8, p. 36]. Iš jų galima suprasti, kad paraleliai LDK teritorijoje veikė dvi savarakiškos paprotinės teisės, t. y. Lietuvos ir Rusijos kraštų, o šalia jų atsirado ir prekybininkų, amatininkų ir kitų miestiečių teisė (pvz., Rygos miesto), kilusi iš vokiškosios krikščioniškosios (katalikiškosios) Vakarų teisės tradicijos [8, p. 39–40]. Reikėtų pabrėžti, kad LDK priklausę Rusijos kraštai jau X a. buvo priėmę krikščionybę ir tuo savo paprotinę teisę praturtinę pravoslaviškomis apeigomis, todėl tik lietuviškų kraštų paprotinė teisė buvo autentiškiausia ir artimiausia mūsų pagoniškajai praeičiai. Tačiau dėl tų pačių priežasčių ji buvo uždariausia paprotinė teisė, neturėjusi sąsajų su krikščioniškąjį Rusijos kraštų palikimą užrašančiais vienuoliais – metraštininkais. Todėl šio tyrimo pirmasis rašytinis šaltinis apie priesaikas buvo rastas LDK kaimynystėje – Pskovo kunigaikštystėje, kurią, 1263 m. nužudęs Lietuvos karalių Mindaugą ir 1265 m. rudenį su 300 kilmingų šeimų „lietuvių su žmonomis ir vaikais“ pasitraukęs (pabėgęs) nuo jį persekiojusio Mindaugo sūnaus Vaišvilko, 1266 m. pradeda valdyti Lietuvos kunigaikštis Daumantas [9, p. 185].

Tais laikais Rusijos kraštuose miestuose valdžia priklausė turtingiesiems didikams, kurie kartu su dvasininkijos vadovybe sudarydavo vadinamą večę (viečę). Pskovo večė sudarė su Daumantu sandėrį, kitaip sakant, abi šalys sutarė dėl teisių ir pareigų: Daumantui skyrė namus gyventi ir vadinamąjį „korm“ – bendrojo pelno dalį, o už tai kunigaikštis Daumantas privalėjo saugoti miestą ir apylinkes. Tai prisiekdamas jis viešai bučiavo kryžių ir Išganytojo ikoną. Metraštininkai atkreipė dėmesį į šiuos priesaikos žodžius: „*O jei sulaužysiu sutartį, tegul prarasiu Dievo pagalbą, tegul pomirtiniame gyvenime būsiu vergas ir tegul būsiu nudobtas nuosavu*

ginklu“ [10, p. 57]. Priesaikoje atsispindėjo ir tai, kad Pskovas buvo Novgorodo priemiestis, o pagal tuometinę tvarką, „*kaip vyresnysis miestas pasakys, su tuo mažesnieji sutiks*“ [10, p. 57]. Neatsitiktinai priesaikos žodžiuose buvo nurodytas miesto vasališkumas, t. y. Pskovas buvo Novgorodo vasalas. Ne visada sprendavo tuos miestus valdę kunigaikščiai, bet večės, kurios ir tardavo lemiamą žodį kunigaikštis geriausiu atveju turėdavo lygiavertį žodį su veče, bet, kaip rodo ir Daumanto atėjimo į valdžią Pskove atvejis, kai tiek Pskovo, tiek Novgorodo večės užstojo jį prieš Novgorodo kunigaikštį, – „novgorodiečiai stačiai melste išmeldė iš įniršusio Jaroslavo pažadą, kad jis neitų kariauti su Daumantu“ [10, p. 46].

Taigi tokiais santykiais pagrįsta žemių valdymo sistema LDK išsilaikė iki pat Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (Vytauto Didžiojo) valdymo. Vytautas centralizavo valdžią ir pristabdė didikų luomo ir stiprėjančios bajorijos išgalėjimą. Vėliau tas pats Vytautas pasekė savo pusbrolio Lenkijos karaliaus Jogailos pavyzdžiu ir pradėjo teikti privilegijas. Suteikiant privilegijas žemėms, miestams ir bajorams buvo plačiai naudojamas priesaikos institutas, kuris su atsiradusia valdovo rinkimo teise transformavosi ir buvo labiau naudojamas kaip *Pacta conventa* – abipusė valdovo ir pavaldinių priesaika, kaip savotiškas sutarties dėl Lenkijos karalystės ir DLK valdymo sąlygų privalomas atributas. „*Pacta conventa* – XVI–XVIII a. Lenkijos karaliui ir didžiajam Lietuvos kunigaikščiui keliamos išrinkimo sąlygos, formali sutartis tarp Lietuvos-Lenkijos bajorų ir Lietuvos-Lenkijos valdovo, sudaroma raštu tarpuvaldžio metu, kai vienam valdovui mirus būdavo renkamas kitas. Valdovo prisiekta *pacta conventa* buvo laikoma kardinalia valstybės teise, pagrindiniu valstybės santvarkos įstatymu. Tokios sutarties su valdovu sudarymo proga buvo plečiamos bajorų teisės, o valdovui uždedami įvairūs įpareigojimai kaip Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Valdovo padėtis valstybėje rėmėsi *pacta conventa* – jo kontraktu su bajorais, o tas kontraktas, valdovui neįvykdžius kurio nors punkto, galėjo būti bajorų nutrauktas“ [11, p. 135].

Didėjantis privilegijų skaičius ir *Pacta conventa* taikymas vis dažniau įgaudavo įvairias bajorijos savivalės formas, kurios ateityje tapo viena iš pagrindinių priežasčių žlugti vienai galingiausių to meto valstybių Europoje.

GEDIMINO LAIŠKAI IR JUOSE ESANTYS PRIEŠAIKOS INSTITUTO ATSPINDŽIAI

Teisės raidos laikotarpis nuo Lietuvos valstybės susidarymo iki XIV a. pabaigos (Jogailos privilegijos 1387 m.) mums nepaliko jokių tiesioginių teisės šaltinių, iš kurių būtų galima spręsti apie to meto krašto visuomeninius santykius. Todėl tyrinėtinai yra netiesioginiai teisės šaltiniai, teikiantys žinių apie teisinių santykių sritį, ir dėl to juos įprasta laikyti teisinės minties šaltiniais. Prie tokių priskirtini Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino valdymo laikotarpio (1316–1341 m.) išlikę diplomatijos dokumentai (1322–1338 m.), kuriuos

įprasta vadinti Gedimino laiškais ir kurie pastaruoju metu buvo išsamiai publikuoti [4].

Kaip rodo bendroji teisės raidos tendencija, susiformavus Lietuvos valstybei iki pat XIV a. pabaigos vyravo paprotinė teisė. Tai patvirtina ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pasiuntinio į Rygą žodžiai, kuriuose yra ir pagoniškosios priesaikos apraiškų – „Gediminas dievų galybe yra prisiekęs, kad jokiai kitu įstatymu nenorėtų naudotis, o tik tuo, kuriuo naudodamiesi gyveno jo protėviai“ [8, p. 35].

Dar viena reikšminga ir į Lietuvos istoriją įėjusi XIV a. priesaika yra aprašyta Jono Dubnico kronikoje. Tai Kęstučio ir Vengrijos karaliaus Liudviko I Didžiojo 1351 m. sudarant sutartį atliktos priesaikos apeigos: „(...) į tarp dviejų stulpų pririštą jautį Kęstutis sviedė peilį, pataikydamas į sprando gyslą. Gerą ženklą reiškęs smarkiai ištryškęs kraujas, kuriuo lietuviai pasitėpė rankas ir šaukė: „*Rogachina roznenachy gospanany*“. Kronikininkas lotyniškai tai išvertė: „*Deus ad nos et animas, cornutum respice*“, t. y. Dieve, pažvelk į mus, mūsų dvasias (širdis) ir į raguotį. Nupjautą jaučio galvą lietuviai apėjo tris kartus aplink. Riterio de Sternegge liudijimu, eidamas aplink jaučio galvą Kęstutis prisiekė: tegul jam pačiam taip (kaip jaučiui) atsitinka, jeigu jis pažadų nesilaikysias. A. Mierzynskis aiškino, jog Kęstučio priesaikos paruošiamojoje dalyje pirmiausia atsiklausta dievų valios ir prašyta jų palankumo (kraujo ištryškimas). Ėjimas apie jaučio galvą jau reiškęs pačią priesaiką“ [5, p. 48; 6, p. 32].

Minėtos priesaikos metu ištartų žodžių reikšmė iki šiol nėra atskleista, o Kęstučio veiksmai po jos davimo – pabėgimas naktį slapta – buvo suprasti kaip sutartį patvirtinančios priesaikos sulaužymas ar net melagingos priesaikos davimas. Aprašytos priesaikos pagrindas buvo sutartis, kuria Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis už Lietuvos krikštą reikalavo tam tikrų teritorijų bei Vokiečių ordino išskeldinimo iš prūsų žemių. Matyt, kad sutarties sąlygos abiem pusėms buvo neįgyvendinamos, tad negalime ir stebėtis, kad sutartis, o kartu ir ją patvirtinanti priesaika buvo minėtais veiksmais sulaužytos.

Istorijos tyrinėtoja I. Baranauskienė kitaip aiškina šios į Lietuvos istoriją įėjusios priesaikos aplinkybes ir reikšmę. „Kęstutis sutvirtino sutartį pagoniškomis apeigomis: paaukojo jautį ir, žengdamas tarp jo galvos ir kūno, prisiekė, kad taip tegul atsitiks ir jam, jei nesilaikys pažado. Patikėjęs priesaika, Liudvikas paleido Liubartą, tačiau vežamas į Budą, kur turėjo būti pakrikštytas, Kęstutis pabėgo. Šis jo poelgis aiškinamas įvairiai. Daugelis istorikų linkę manyti, kad Kęstutis nuo pat pradžių viliojo Liudviką netikrais pažadais, siekdamas sužlugdyti jo vadovaujamą ofensyvą ir išvaduoti iš nelaisvės brolių“ [12].

Dar viename istorinių tekstų šaltinyje randame tokį Dubnico kronikos (šios vietos) vertimą: „1351. Per Palaimintosios Mergelės Ėmimo į dangų šventę Kęstutis atvyko prie Vengrijos karaliaus palapinės ir, visiems matant, šitaip lietuvių papročiu priesaika sutvirtino anksčiau surašytą sutartį: liepė atvesti žalą jautį, viršuje pririšti du baslius ir, pačiupeš lietuvišką peilį, sviedė į jautį, pataikydamas į vidurinę gyslą. Tučiuojau labai

smarkiai ištryško kraujas, jis pats ir visi lietuviai tuo krauju išsitemė rankas ir veidus, lietuviškai šaukdami: „Rogachina rosnenachy gozpanany“. Tai reiškia: „Dieve, dėl mūsų ir mūsų sielų pažvelk į raguotį. Šiandien įvykdoma mūsų žadėtoji sutartis“. Sulig tais žodžiais jis nupjovė jaučiui galvą ir atskyrė nuo kaklo taip, kad Kęstutis ir kiti ten buvusieji lietuviai per tą tarpą tarp jaučio ir jo galvos tris kartus paeiliui perėjo“ [13].

Šia priesaika šio tyrimo duomenimis ir baigiasi Lietuvos istorijos laikotarpis, kai apie teisinės minties palikimą ir teisės institutų egzistavimą sužinome ne iš rašytinių teisės šaltinių, o iš istorinių dokumentų, netiesiogiai apibūdinančių tuometinę teisę.

Lietuva tik po pusanthro šimtmečio nuo valstybės sukūrimo sulaukė pirmųjų rašytinės teisės aktų. Pirmaisiais tokiais aktais laikytinos Jogailos privilegijos, 1387 m. suteiktos Vilnius vyskupijai ir ką tik priėmusiems katalikų tikėjimą Lietuvos bajorams, o pirmasis teisyneas, vadinamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero garbei Kazimiero teisyne, surašytas tik 1468 metais. Ir tik po 61 metų, t. y. 1529 m., Vilniaus seimas priėmė Pirmąjį Lietuvos Statutą. Priėmus šį rašytinį teisės aktą prasidėjo ir priesaikos instituto reikšmės visuomenėje įtvirtinimas ir vėlesnėse statutų redakcijose. Tai puikiai atsispindi tiek pačiuose Statutų tekstuose, tiek DLK kanceliarijos dokumentuose bei teismų knygos.

PRIESAIKOS INSTITUTO VAIDMUO LIETUVOS TEISĖJE NUO XV A.

Priesaikos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Metrikoje

XV–XVIII a. istoriškai formavosi Lietuvos kanceliarijos dokumentų archyvas – 664 knygų apimties Lietuvos Metrika, šiuo metu saugoma Rusijos senųjų aktų archyve Maskvoje, Vyriausiąjame senųjų aktų archyve Varšuvoje, Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje ir Lietuvos valstybės istorijos archyve. Ją sudaro įvairaus pobūdžio dokumentų nuorašų knygos, teikiančios reikšmingų duomenų šiandieninės Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Latvijos, Estijos ir Švedijos istorikams ir teisininkams.

Įvertinus kitų šaltinių – išlikusių pavietų žemės ir teismų knygų, pavyzdžiui, Biržų, Žagarės teismų knygos esančią informaciją, pavienių dokumentų ir išrašų – duomenis, išryškėja ypatinga Lietuvos Metrikos, kaip sistemingo dokumentų rinkinio, reikšmė. Šiam tyrimui svarbiausi yra su priesaikomis susiję Lietuvos Metrikos įrašai.

Lietuvos Metrikos 530-osios knygos pagrindinę dalį sudaro 1566–1572 m. (Antrojo Lietuvos Statuto galiojimo laikotarpio) dokumentai, tačiau yra ir ankstesnių – XVI a. I pusės – ir vėlesnių XVII a. pavienių dokumentų.

Lietuvos Metrikos 530-osios knygos išskirtinumas – priesaikos (jų formulės) – iš viso jų yra net 36 (surašytų lotyniškai – 16, lenkiškai – 20). Knygoje pateikti šiuo pareigybinių priesaikų tekstai: Lietuvos didžiojo kunigaikščio referendoriaus ir raštininko priesaika, Lietuvos

didžiojo kunigaikščio referendoriaus priesaika, Ponų tarybos priesaika, Didžiojo maršalkos priesaika, Kancelerio ir pakanclerio priesaika, Žemės paizdininkio priesaika, Jo Karališkosios Didenybės raštininkų priesaika, Seniūno priesaika, Žemės pakamarių priesaika, Senatorių priesaika tarpuvaldžio metu [1530 02 21], Karalystės ponų priesaika šviesiausiajam kunigaikščiui, valdovui Žygimantui Augustui, Lenkijos karaliui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir t. t., duota esant gyvam jo tėvui, Šviesiausiojo karaliaus Žygimanto Augusto priesaika karalystės luomams, Valachijos vaivados Aleksandro priesaika Karališkajai Didenybei ir Lenkijos karalystei, Šviesiausiojo valdovo Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto priesaika Valachijos vaivada Aleksandrui, Karalystės senatorių priesaika Valachijos vaivada Aleksandrui, Karalystės kancelerio ir pakanclerio priesaika, Karalystės maršalkos priesaika, Karalystės izdininko priesaika, Marienburgo seniūno priesaika, Druskos kasyklų viršininko priesaika, Seniūnų priesaika, Sekretorių priesaika, Jo Karališkosios Didenybės stalo LDK pareigūnų priesaika, Mozūrijos seniūnų priesaika Jo Karališkajai Didenybei, Gdansko miesto burmistrų priesaika, Gdansko miesto tarybos narių priesaika, Gdansko miestiečių ir bendruomenės priesaika, Turkų kalbos vertėjo priesaika, Teisėjo ir pateisėjo priesaika, Žemės teismo raštininko priesaika, Kariuomenės raštininko priesaika, Senatorių priesaika, LDK arsenalų viršininko priesaika, Senatorių priesaika, Sekretorių priesaika, Jo Karališkosios Didenybės virtuvininko priesaika [7, p. 115–116].

Palyginimui galime tik pasakyti, kad 2004 m. atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad mūsų valstybėje yra 35 teisės aktuose įtvirtintos ir galiojančios priesaikos [3, p. 18]. Kaip matome iš šio tyrimo pateikiamų pareigybių pavadinimų, dabartinėje Lietuvos valstybėje neišlikusios savivaldos pareigybinės (mero, tarybos narių, seniūnų, miestiečių ir bendruomenės), taip pat Vyriausybės kancelerio, Seimo kancelerio, prisiekusiųjų vertėjų, teismo raštininko ir kt. priesaikos.

Priesaikų formulotėse atsispindi skirtinga pareigūnų reikšmė valstybės valdyme. Pavyzdžiui, aukščiausiųjų pareigūnų – tokių kaip LDK kanceleris, vaivada priesaikose yra jų atliekamas pareigas atitinkantys įsipareigojimai. Žemesnes pareigas ėjusių pareigūnų – seniūnų, pakamarininkų priesaikose įvardytos jau kitos, būtent jų pareigoms būdingos funkcijos. 1566 m. surašytoje LDK kancelerio, kurio pareigas tuo metu ėjo Mikalojus Radvila Rudasis, priesaikos tekste atspindėti pagrindiniai šio pareigūno veiklos momentai apibrėžti maždaug taip:

- pagal šią priesaiką įsipareigota:

- 1) neišduoti jokių pergamentų ir raštų be valdovo žinios ir jo žodinio nurodymo;
- 2) neišduoti valdovui ir valstybei galėsiančių pakenkti raštų arba tokių, kurie prieštarautų jau išduotiesiems;
- 3) ypač daug dėmesio skirta valstybės paslapčių saugojimui, valdovo perspėjimui apie gresiančius dalykus [7, p. 23].

Priesaikos formulėje numatytos ne visos kancelerio prerogatyvos, kurios visiems buvusios akivaizdžios pa-

gal jo vykdytas funkcijas: galėjo išduoti dokumentus, juos pasirašyti, panaikinti netekusius teisinės galios, bet pirmiausia organizuoti visą kanceliarijos darbą, tvarkyti personalo atleidimo ir įdarbinimo reikalus.

Iš atliktų tyrimų aiškėja, kad Lietuvos kanceliarija nuo pat susikūrimo pradžios, Lenkijos Karūnos kanceliarijos pavyzdžiu, į metrikines knygas įrašydavo anaip tol ne visų kanceliarijoje surašytų ir išduodamų dokumentų kopijas ar jų turinius. Išsiaiškinta, kad nemažai išleistų aktų trūksta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikų Metrikos knygose. XVI a. viduryje kanceliarijos veikla kito bene sparčiausiai, raštinės produkcijos nuolat gausėjo. Dėl šių priežasčių įrašyti visus dokumentus į Metrikas nebuvo galimybių, juolab kad kūrėsi ir kitos valstybinės institucijos – žemės ir pilies teismai su savo raštinėmis, kurios šiek tiek mažino LDK kanceliarijos darbo apimtį. Vis dėlto valstybinės reikšmės dokumentų, bajorijai svarbių žemės, bajorystės patvirtinimo ir panašių raštų kopijas įrašydavo į Metriką. Tačiau ne visuomet praėjus keleriems ar keliolikai metų suinteresuotiems asmenims pavykdavo rasti buvusius užfiksuotus reikiamus įrašus [14]. Atsižvelgiant į istorinius faktus apie LDK kanclerio pareigas ėjusių asmenų tam tikrus nukrypimus nuo savo pareigų vykdymo, galima būtų abejoti šios rūšies (pareigybinių) priesaikų veiksmingumu.

Biržų ir Žagarės teismų knygose esančios teisminės priesaikos

Tyrinėjant priesaikos teisinio instituto veiksmingumą svarbu žinoti ne tik kiek tas institutas buvo atspindėtas teisės aktuose (Statutuose, sutartyse, Gedimino laiškuose ir kt.), kituose dokumentuose, bet ir jo taikymą praktiškai. Tuomet kyla klausimas, kaip mes tą priesaikos instituto praktinį taikymą galime nustatyti? Ypač tai sudėtinga dėl skurdaus rašytinio palikimo arba jo neprieinamumo, nes dalis šių dokumentų yra kitų valstybių archyvuose.

Vienas iš prieinamiausių ir patikimiausių būdų surasti šiam tyrimui reikalingų duomenų – nagrinėti kitų mokslininkų (istorikų) susistemintą (surinktą, išverstą, išspausdintą) medžiagą. Šiuo atžvilgiu minėtinas teisės istoriko V. Raudeliūno atliktas darbas – susistemintos Biržų ir Žagarės teismų knygos, Kazimiero Teisynas. Šiuose teisės šaltiniuose, kaip ir Lietuvos Metrikoje esantys priesaikų įrašai, yra šio tyrimo objektai.

Pagal minėtuose šaltiniuose išlikusius priesaikų tekstus, jų naudojimo aprašymą bandysime atskleisti priesaikos instituto paplitimą, taikymą ir veiksmingumą.

Biržų dvaro teismo knygoje randame išrašus iš 1620–1745 m. [15], o Žagarės dvaro teismo knygoje – iš 1670–1751 m. [16] laikotarpio. Įrašai šių dviejų teismų knygose liudija, kad LDK buvo aukšta teisinė kultūra – teisingumo juose ieškojo visi visuomenės sluoksniai. Tai liudija ir aukštą pasitikėjimo teismais lygį. Teisingumas buvo vykdomas remiantis Trečiuoju Lietuvos Statutu (1588 m.), taip pat papročiais. Sprendimai trumpi ir aiškūs. Smulkesnėse bylose, jei liudininkų nebūdavo ir abi besibylinėjančios šalys įrodymų nepateikdavo, laimėjimą lemdavo burtai. Bet svarbiausia, kad teismo

procesuose ypač didelę reikšmę turėjo priesaika. Ji buvo savarankiškas įrodymas. Priesaika pagal formulę buvo iškilmingas savo teismo patvirtinimas, kviečiantis liudininku Dievą. *Mažiausias priesaikos davimo formalumų pažeidimas buvo tolygus bylos pralaimėjimui, o „už melagingą priesaiką – mirties bausmė“* [5, p. 108]. Kad parodymai būtų tvirtesni, kartu su prisiekusiuoju kartais prisiekdavo ir bendrapriesaikiai. Jie patvirtindavo bylos šalies teismą. Procesas buvo gana formalus: ieškovas turėjo teisę atsakovui leisti prisiekti, o jam tai atlikus prarasdavo teisę apkaltinti jį davus melagingą priesaiką ir antrą kartą pareikšti ieškinį. Priesaikos davimo atvejai buvo tiesiogiai nurodyti Lietuvos Statutuose. Pavyzdžiui, dvaro šeimininkas su žmona ir vaikais turėjo prisiekti dvaro užpuolimo atveju, kai užpuolikas (kitas dvariškis) neprisipažindavo tai padaręs. Jeigu šeimininkas nužudydavo užpuoliką namuose besigindamas, jis turėjo drauge su žmona, suaugusiais vaikais ir dviem žmonėmis prisiekti, kad užpuolimas tikrai buvo. Nors ir būdavo užpuolimo faktą patvirtinančių liudytojų, šeimininkas vis tiek turėjo prisiekti ir taip patvirtinti šį faktą. Drauge su kaimynais reikėjo prisiekti ir tada, kai užpuolimo metu gindamas dvarą ar savo žmones nužudydavo bajorą. Priesaikomis įrodydavo padarytos žalos arba turto dalies dydį. Išžaginta moteris ar mergina turėjo prisiekti, nors ir būtų tai patvirtinančių liudytojų. Bajoras su dviem kaimynais priesaika įrodydavo asmens kaltę nužudymo, kūno sužalojimo ir užpuolimo atvejais. Bajoras priesaika įrodydavo savo nekaltumą, kai jį pirmą kartą kaltino padarius vagystę, jei vogtas daiktas nesurastas. Antrą kartą tuo pačiu kaltinamas bajoras prisiekdavo su dviem bajorais bendrapriesaikiais, o trečią kartą kaltinamasis prisiekdavo su šešiais bendrapriesaikiais.

Labai didelę reikšmę buvo teikiama liudytojo arba bendrapriesaikio asmenybei, jo reputacijai. Garbingiausi liudytojai būdavo net atleidžiami nuo asmeninės priesaikos, jei vienos ginčo šalies turimi liudytojai yra garbingesni už kitos, tai jiems buvo suteikiama įrodinėjimo pirmenybė. Liudytojai turėjo būti geri krikščionys, einantys išpažinties ir turintys garbingą vardą. Liudytojai žodžiais tvirtindavo faktą, todėl priesaika neteko savo išskirtinės reikšmės, tačiau išliko kaip liudijimų teisingumo religinis patvirtinimas [17, p. 67].

Reikia pripažinti, kad būtent pagal Trečiąjį (1588 m.) Lietuvos Statutą svarbiausias ir neabejotinas kaltės įrodymas teismuose buvo ieškovo ir jo liudininkų priesaikos, duodamos teisme arba bažnyčioje kiekvieno pagal savo tikybos papročius (krikščionys, žydai ir kt.). Priesaikos instituto siejimas su religija, be abejonės, didino šio instituto socialinį veiksmingumą, o vėliau, didėjant visuomenės sekuliariacijai, šios sąsajos vaidmuo nyko.

Paprastose civilinėse bylose kaltė buvo įrodoma trijų bajorų liudininkų priesaika arba paties ieškovo ir dviejų liudininkų priesaika. Pakamarininkio teisme (daugiausia dėl žemės) ieškovas galėjo prisiekti su dviem liudytojais ir laimėdavo bylą. Tačiau, jei dvaras būtų užgrobtas, atimtas ar prievarta užvaldytas, nukentėjęs asmuo tai turėjo įrodyti savo ir dar septynių bajorų priesaika. Tokios pat sustiprintos priesaikos būdavo rei-

kalaujama sužeidimo, užmušimo ir kitų nusikaltimų už kuriuos buvo galima susilaukti mirties bausmės padarymo atvejais.

Nuo priesaikų skaičiaus priklausė ir nusikaltėlio baudimas bei jo bausmės dydis. Jei bajoras kuo nusikalstų, už ką gresia mirties bausmė, bet nebūtų sugautas nusikaltimo vietoje (*in flagranti*), o stotų į teismą šaukimo keliu, tai bausmės didumą lemdavo liudininkų priesaikų skaičius. Mirtimi jis galėjo būti baudžiamas prisiekus septyniems bajorams, t. y. nuskriaustajam ir dar šešiams bajorams. Jei nukentėjusioji šalis tiek liudininkų negalėjo pristatyti, tai kaltei įrodyti užteko ir trijų bajorų priesaikos. Tačiau šiuo atveju kaltės įrodymas buvo laikomas nevisiškas, ir nusikaltėlis negalėjo būti baudžiamas mirtimi, o vien tik kalėjimu, pinigėmis bandomis ir nuostolių atlyginimu. Jei ieškovas visiškai neturi liudininkų, prisiektų vienas pats, tada nusikaltėlis nebūdavo baudžiamas net kalėjimu, vien tik bandomis už žaizdas ir nuostolių atlyginimu.

Įrodinėjimas priesaikomis prisidėjo prie bajorų savivalės plitimo XVII–XVIII a. Lietuvoje. Pagal Statutą kaltinamieji priesaikomis įrodinėjo ir savo nekaltumą. Kaltinamasis pats arba pagal bylos svarbumą su 1–6 liudininkais galėjo prisiekti esąs nekaltas ir paskui būdavo išsteisinamas. Dažniausiai pakakdavo paties kaltinamojo priesaikos, net ir tada, kai jam grėsėdavo mirties bausmė. Kaltinamojo išsteisinimas prisiekus, kad jis esąs nekaltas, numatomas Trečiajame (1588 m.) Lietuvos Statute ir vadinamas „atsiprisiekimu“ (rus. *otpriszēzhenje*, lenk. *odprysiężenie*). Šitoks išsteisinimas priesaika buvo toks svarbus, kad pagal Statutą nebuvo galima priesaika išsteisinusio vėl pašaukti į teismą dėl to paties dalyko apkaltinus jį, kad jis esąs neteisingai prisiekęs. Tačiau kad priesaikos nekenktų apeliacijai į aukštesnius teismus, vienai kuriai šaliai norint apeliuoti, priesaikos davimas buvo atidedamas, kol byla bus išspręsta Tribunole arba LDK teisme, o pavieto teismų sprendimai buvo daromi remiantis tik pažadais prisiekti, kurie jau buvo nebeatšaukiami, nes ir mirusiojo įpėdiniai buvo reikalaujami prisiekti tokią atidėtą (pažadėtą) priesaiką. Pagal Statutą, jei pasižadėjęs prisiekti nebenorėtų tesėti savo pažado, jis pralaimėtų bylą.

Daugeliu atvejų vienoks ar kitoks bylos išsprendimas priklausė nuo to, kam bus leista prisiekti: ieškovui ar atsakovui. Ir vienas, ir kitas galėjo laimėti bylą savo priesaika. Tačiau abiem prisiekti nebuvo leidžiama, kad nebūtų teismo kompromitacijos, „nes tada būtų aišku, kad viena priesaika melaginga“ [5, p. 109]. Tuo atveju prisiekti buvo leidžiama tam, kurio įrodymai rodėsi tikresni. Statute taip pat buvo nustatyta, jei du bajorai peštyne susižeidė ir neturi liudininkų ir abu norėtų savo priešininko kaltę įrodyti priesaika, tai burtų būdu turėjo būti nuspręsta, kuriam iš jų prisiekti. Burtai lemdavo, kam prisiekti, ir tada, kai bajorai susipešdavo ir susižeisdavo višėse, o abi šalys norėjo išsteisinti ar įrodyti kaltę priesaika [18, p. 264–265]. Nepaisant to, kad už melagingą priesaiką grėsė mirties bausmė, daugėjo atvejų, kai buvo piktnaudžiaujama priesaika kaip teisingumo įgyvendinimo priemone. Dėl to mažėjo pasitikėjimas

teise ir teisingumu, smuko priesaikos instituto socialinis veiksmingumas.

Šis tyrimas leidžia mums teigti, kad LDK teismuose buvo naudojamos bent trys teisminių priesaikų rūšys: 1) kaltinanti priesaika, 2) išsteisinanti priesaika ir 3) atidėta (pažadėta) priesaika.

Įvertinę šiame tyrime analizuotas pareigines ir teismines priesaikas, jų davimo aplinkybes galime patvirtinti hipotezę, kad iki pirmosios Lietuvos valstybės (Žečpospolitos) okupacijos – 1795 m. Lietuvoje priesaikos formulėse nebuvo laisvės ir nepriklausomybės motyvo, jis atsirado vėliau. Šio teiginio pagrįstumą bandysime sustiprinti nagrinėdami vėlesnius laikotarpius ir juose egzistavusias ir tebeegzistuojančias priesaikas.

IŠVADOS

1. Pirmosios priesaikos Lietuvoje – pagrįstos tradicijomis, papročiais, buvo veikiamos senosios baltų (pagoniškosios) religijos. Vėliau – įsigalint krikščioniškajai pasaulėžiūrai ir rašytinei formai, priesaika tampa neatskiriamu politinės valdžios įtvirtinimo atributu ir religiniu-teisiniu institutu. Dar vėliau, nykstant priesaikos religinei dominantei, ji tampa vis labiau teisiniu institutu, nors religinio autoriteto neatsisakoma ir šiais laikais.

2. Garsiausiuose ir žinomiausiuose rašytiniuose Lietuvos teisės šaltiniuose: Pirmajame (1529 m.), Antrajame (1566 m.) ir Trečiajame (1588 m.) Lietuvos Statutuose priesaikos instituto reikšmė teisėje pasiekė labai aukštą lygį ir tapo vienu iš pagrindinių įrodymų bei teisingumą palaikančių ir stiprinančių institutų iki pat XVIII a. pabaigos.

3. Biržų ir Žagarės teismų knygų įrašai rodo, kad Lietuvos teismuose XIV–XVIII a. priesaikos institutui suteikta ypatinga reikšmė teisingumo vykdymo procese. Teismas skirdamas vienai iš šalių pareigą prisiekti kartu šios pareigos įgyvendinimu jai legalizuodavo teisę į teisingumą.

4. Šis tyrimas atskleidė, kad priesaikų, naudojamų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, formulėse iki 1795 m. (pirmosios Lietuvos okupacijos) neaptinkama laisvės ir nepriklausomybės motyvo. Šios dvi vertybės įgavo savo aktualumą ir vartojimą tik jas praradus valstybiniu lygiu.

LITERATŪRA

1. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Vilnius, 1996.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“. *Žinios*, 1999, nr. 11-241.
3. Skaistys, A. 2004. Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos. *Jurisprudencija*. Teisės socialinis veiksmingumas. Vilnius, 2004, t. 54(46).
4. Rowell, S. C. 2003. *Gedimino laišakai*. Vilnius: Vaga, 2003.
5. Jurginis, J. 1976. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1976.
6. Masiulis, A.; Masiulis, B.; Ivinskis, Z. 1982. Priesaika. *Lietuvių enciklopedija*. South Bostone, 1982, t. 24.

7. Baronas, D.; Jovaiša, L. 1999. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572)*. Vilnius: Žara, 1999.
8. Dičius, P.; Andriulis, V.; Raudeliūnas, V.; Vansevičius, S. 1981. *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX*. Vilnius: Mintis, 1981.
9. Pašuta, V. 1971. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius: Mintis, 1971.
10. Ozerovas, G. 2003. *Lietuva ir Rusia: kivičio pradžia*. Vilnius: UAB „Žvaigždžių miestas“, 2003.
11. Avižonis, K. 1994. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, t. 4.
12. Baranauskienė, I. Kęstutis: krikšto priešininkas ar šalininkas? *Kultūros barai*, 2007, nr.6. <http://www.lrytas.lt/?id=11832768841182643783&view=4> [žiūrėta 2007 08 18].
13. *Kęstučio priesaika. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. 1996. <http://senoji.googlepages.com/dubnicoskronikaapie%C4%99stu%C4%8Diopriesaik%C4%85> [žiūrėta 2007 08 18].
14. Ragauskienė, R. 2003. *XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės*. Vilnius. <http://www.istorija.lt/lmn/ragauskiene2003lt.html> [žiūrėta: 2007 08 18].
15. *Biržų dvaro teismo knygos (1620–1745)*. Sudarytojai: V. Raudeliūnas, R. Firkovičius. Vilnius: Mintis, 1982.
16. *Žagarės dvaro teismo knygos (1670–1751)*. Sudarytojai: V. Raudeliūnas, A. Baliulis, R. Firkovičius. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
17. Andriulis, V.; Raudeliūnas, V.; Vansevičius, S. 1980. *Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX*. Vilnius: Mintis, 1980.
18. *Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos*. Sudarytojai: J. Skirius, G. Šapoka. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

HISTORY OF OATH INSTITUTION IN LITHUANIA UNTIL XVIII CENTURY

Audrius Skaistys *

Mykolas Romeris University

Summary

The present article is a review of the historical origin, purpose, form and meaning development of the oath in Lithuania. The article overviews impact of the neighbouring countries (Germany, Russian, and Poland) on development of oath institution. Article presents the historical, religious and legal aspects of the oath, the social effectiveness and vulnerability of oath institution. Taking into account that the subject under analysis is rather extensive the present paper is attempt to cover period from creation of the State till XVIII century.

The article has tried to give answers to what kind of nature is prevailing in the Oaths (mores, religion or law) regarding periods of development of society. Research shows evolution of oath institution together with social changes in society; especially it is evident when Lithuania turns from Paganism to Christianity. The article has also tried to determine the nature of the institution throughout different historical periods and forms of the Lithuanian state.

Research showed that in 16th-17th centuries in Lithuania were not less than 36 kinds of oath required to get into office and not less than 3 judiciary oaths. The article gave an answer to hypothesis that until year 1795, when Lithuania lost its independence, it was no freedom and independence motive in oaths.

The article presents the composition of oath: two sides of oath giving; witnesses (people, gods, to whom or in whom presence is oath giving; sacramental goods or their characteristics; ceremony; text (context); place of the ceremony.

Chronological analysis of the oath institution will enable to identify changes of its purpose and meaning in Lithuania, as well as its legal consequences. That could be the basis concentrating attempts to legally establish the present institution; and which might provide further preconditions to strengthen and to prove the efficiency of its application in the law of Lithuania.

Keywords: Oath institution *de jure*, pledge, evidence, formula of Oath, ceremony of Oath giving.

* Pre-doctoral researcher of Department of Philosophy of Law at the Mykolas Romeris University.